

АНТЫАЛКАГОЛЬНЫЯ БЕЛАРУСКАМОЎНЫЯ ВЫДАННІ А. К. ЕЛЬСКАГА (1834 – 1916)

Мяньчэня Сяргея Віктаравіч

старшы выкладчык кафедры сацыяльна-гуманітарных дысцыплін Беларускага дзяржаўнага аграрнага тэхнічнага ўніверсітэта (г. Мінск, Беларусь)

Артыкул прысвечаны двум выданням гісторыка і краязнаўцы А. Ельскага "Слова аб праклятай гарэлку" і "Выбіраймась ў прочкі! Скарэй у Томск!", якія з'яўляюцца цікавым узорам беларускай літаратуры і грамадскай думкі канца XIX – пачатку XX ст.

Аляксандр Карлавіч Ельскі (1834 – 1916) – гісторык, краязнаўца, збіральнік беларускіх твораў – асоба шматбакая. Ён не ўпісваўся ў ідэалагічныя каноны беларускага нацыянальнага руху і сацыялістычнага будаўніцтва, светапогляд яго адзначалі як "эвалюцыю з буржуазна-ліберальных да рэакцыйных пазіцый", а творы "вытрыманыя ў духу буржуазнага асветніцтва, прымітыўныя па свайму мастацкаму ўзроўню" [1, с. 124]. У 90-я гады XX ст. дзейнасць А. Ельскага была параэцэнена [2], а ў 2004 г. у серыі "Беларускі кнігазбор" выйшаў яго збор твораў [3].

Адным з бакоў дзейнасці А. Ельскага стала распаўсюджванне ідэй цвярозасці. Біёграфы адзначаюць яго негатыўнае стаўленне да п'янства, імкненне да пашырэння асветы сярод сялян, дапамогу ў пошуку працы, пры гэтым важным крытэрыем выступала цвярозасць суікальніка [2, с. 66]. Вартыя ўвагі і антыалкагольныя творы А. Ельскага.

У 1900 г. у Пецярбургу выходзіць "Слова аб праклятай гарэлку і аб жыцці і смерці п'яніцы: добраму беларускаму народу на пакапленне яго душы і розуму расказаў прыяцель яго, папячыцель трэзвасці, А. І.", аўтарам якога быў А. Ельскі [4]. Папячыцельства аб народнай цвярозасці прадстаўлялі сабой устаноўны на чале з губернатарамі і павятовымі правядзіцелямі дваранства, у якія акрамя дзяржаўных асоб уваходзілі прадстаўнікі грамадства (участковыя папячыцелі і члены-спабарнікі). Яны ствараліся адначасова з увядзеннем дзяржаўнай "віннай" манаполіі і павінны былі садзейнічаць змяшэнню п'янства шляхам прапаганды ідэй памеранага спажывання алкаголю, культурна-асветніцкай дзейнасці і арганізацыі здаровага вольнага часу насельніцтва праз народныя дамы, чайныя і бібліятэкі. А. Ельскі як ганаровы міравы суддзя Ігуменскага павета Мінскай губерні аўтаматычна з'яўляўся абавязковым членам павятовага папячыцельства аб народнай цвярозасці, ступень захаванасці спраў апошняга не дазваляе выявіць, наколькі актыўна ён прымаў удзел у працы, але ўскосныя дадзеныя пацвярджаюць актыўную пазіцыю А. Ельскага ў барацьбе з п'янствам.

Гэта быў не першы вопыт такога выдання. У 1896 г. на старонках "Віцебскіх губернскіх ведамасцей", а затым і асобна выйшаў твор А. Ельскага "Выбіраймась ў прочкі! Скарэй у Томск!" [5]. Брашура была прысвечана праблеме самавольнага перасялення ў Сібір, прычынай якога была галечка, у тым ліку і з-за п'янства. Аўтар раіў не шукаць шчасця ў далёкай Сібіры, а развіваць сваю гаспадарку: "Гарэлку трэба кинуць і, канешна, цвярэзамі зробіцца, бо без таго ніколі ніякого толку не будзіць" [5, с. 11]. Для гэтага трэба было ліквідаваць корчмы, завесці школы, прыстойна адзначаць святы. Карчма магла застацца толькі ў наступным выглядзе – "сць пивом, с яднем для падарожных" і абавязкова мець чытальню з кнігамі і часопісамі [5, с. 13].

"Слова..." было цалкам прысвечана антыалкагольнай тэматыцы. У некаторых крыніцах яго прадстаўляецца як выключна пазыцыйны твор, але выданне складалася з дзвюх частак. Першая – "шчырая праўда" – прадстаўляе гістарычны экскурс аб з'яўленні і распаўсюджванні гарэлки, палітыцы дзяржаўнай манаполіі і шкоды п'янства. Вось як аўтар, для прыкладу, ацэньвае дзяржаўную палітыку "віннай манаполіі": "Былі пакасаваны ў сіолах усе корчмы і заведзаны так называемы "манаполь" казінны, с цэлю штоб народ меў менш можнасці п'янстваваць, дурэць, губіць свае пажыткі, здароўя і душу" [4, с. 4]. Але дадзеныя меры выклікалі зусім адваротную рэакцыю: "Народ... як толькі уніклі корчмы, стаў піць бязабразна проста на вуліцы, пры манаполях, стаў буяніць і гайдамачыць зверска, так, што

часта ад таго бываюць краміналы і калецтвы" [4, с. 5]. Звяршаецца яна заклікам не піць гарэлку, якая "ня здарода людзям, ня крэпіць, ня грэе, ня правіць душы і розуму, губіць душу ў вечнасці на том свеце", і не браць прыклад з вышэйшых класаў, якія хоць і адукаваныя, але "робяць, вам не для навукі, а за злы прыклад" [4, с. 5].

Другая частка выдання – "казка" – верш аб жыцці і смерці п'яніцы – "абразок з сельскага быту", у аснове якога гадавы цыкл, звязаны з асноўнымі рэлігійнымі святамі. П'янства вызначаецца як асноўная прычына занябанасці гаспадаркі, беднасці і заўчаснай смерці:

"Сяло вышла у поля юрыю падзвіціца,

А іон тыц да шынку, каб на смерць запіцца.

... Чэрці ж такі ўзялі да свайога панства!

От які канец лайдацтва і п'янства!

Паслухайце людзі маю добру раду:

Няўлягайца ў чарку, калі робіць здраду!" [4, с. 9].

Пры ўсіх заганых п'яніца захаваў як мінімум адну станоўчую рысу – сорам перад грамадой з адценнем рэлігійнасці:

"У восень образ ходзіць, дараць ксяндза багаты,

А іон з сораму пайшоў да карчмы із хаты" [4, с. 8].

Разам з вобразам п'яніцы паўстае і вобраз карчмары-яўрэя, што адлюстроўвала не столькі рэальную сітуацыю, але афіцыйную дзяржаўную пазіцыю, якая вызначала яўрэяў галоўнай прычынай распаўсюджвання п'янства:

"Яна [жонка. – М. С.] у клопотці каля гаспадаркі,

А іон толькі жыду споражняе чаркі...

... Людзі спаць лажацца натрудзіўшы косыці,

А іон бжыць к шуму, папіваць у госці" [4, с. 8].

Хоць месцам выдання "Слова..." з'яўляўся Пецярбург, распаўсюджвалася яно праз кніжны склад Яна Дубовіка ў "Менску-Літоўскім", як пазначалася на вокладцы. На жаль, паводле захаваўшыхся дакументаў папячыцельстваў аб народнай цвярозасці немагчыма прасачыць, ці трапіла яно ў народныя бібліятэкі і ці праводзіліся па ім чытанні. Аднак, улічваючы, што "Выбіраймась ў прочкі! Скарэй у Томск" можна было знайсці ў народных чайных, гэта цалкам верагодна [6, арк. 53].

У цэлым "Слова аб праклятай гарэлку..." і "Скарэй у Томск" з'яўляліся дастаткова простымі па форме і зместу выданнямі, арыентаванымі на эмацыянальнае ўспрыманне праблемы. Назва выданняў і адсутнасць імя аўтара нагадвае аб традыцыйных ананімных гутарак другой паловы XIX ст., мэтавай аўдыторыяй якіх былі сяляне. Цікавыя яны і ў плане мовазнаўства, тэкст выданняў кірылічны, але выразна відаць уплыў лацінкі – у перадачы "ё" праз "ю" і інш. Адметны і той факт, што ў 1900 г. "Слова аб праклятай гарэлку" было прадстаўлена ў каталогу антыалкагольнай літаратуры папячыцельстваў аб народнай цвярозасці на сусветнай выставе ў Парыжы, прычым у якасці адзінага беларускамоўнага выдання [6, с. 3]. Пры ўсім гэтым у выданне "Беларускага кнігазбору" "Слова..." не патрапіла [3].

Такім чынам, антыалкагольныя беларускамоўныя выданні пачатку XX ст. з'яўляюцца не толькі крыніцамі па вывучэнні цвярозага руху на тэрыторыі Беларусі, але і датычацца развіцця грамадскай думкі таго часу. А. Ельскі звязваў дабрабыт народа з адмовай ад алкаголю, пашырэннем асветы. Акрамя таго, дадзеныя выданні як узор беларускай літаратуры мяжы XIX–XX стст. цікавыя з пункту гледжання мовазнаўства.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Мальдзіс, А. Падарожжа ў XIX стагоддзе: з гісторыі беларускай літаратуры, мастацтва і культуры: навукова-папулярныя нарысы / Адам Мальдзіс. – Мінск: Народная асвета, 1969. – 204 с.
2. Дзеля блізкіх і прышласці: матэрыялы Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі "Універсітэты Ельскіх" (да 165-годдзя з дня нараджэння Аляксандра Ельскага), Мінск, 7 кастрычніка 1999 г. / [рэдкалегія: Пазнякоў А. У. (адказны рэдактар) і інш.]. – Мінск: Беларускае ўніверсітэцкае культурнае, 1999. – 156 с.
3. Ельскі, А. Выбранае / Аляксандр Ельскі. – Мінск: Беларускае кнігазбор, 2004. – 496 с.
4. Слова аб праклятай гарэлку і аб жыцці і смерці п'яніцы: добраму беларускаму народу на пакапленне яго душы і розуму расказаў прыяцель яго, папячыцель трэзвасці, А. І. – Пецярбург: 1900. – 9 с.
5. Ельскі, А. К. Наши переселенцы / А. Ельскі. – Витебск: Губернская типография, 1896. – 15 с.
6. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. – Ф. 2709. – Воп. 1. – Спр. 4.

7. Григорьев, Н. И. Библиотека изданий по вопросу о борьбе с пьянством, составленная редактором журнала "Вестник трезвости" Н. Григорьевым / Н.И. Григорьев. – Санкт-Петербург: тип. П. П. Сойкина, 1900. – 9 с.